

Ady Endre hite és erkölcsé

Irtta Horváth Cyrill.

I.

Ady Endrét sokan a valódi vallásosság, egy új és jobb morál és az igazi magyar érzés költőjének, mások a hitetlenség, erkölcsi züllés és a nemzetárulás apostolának tartják. Ugy látszik, egyik tábor sem akar engedni a maga igazából. A lapok és folyóiratok telve vannak szubjektív természetű fejtegetésekkel és nyilatkozatokkal, hogy ki mit tart a költőről és a közönségről, amelynek egyrésze, azt hiszik, teljességgel alkalmatlan a költő megértésére. Egyedül a vádlott, vagy fölmagasztalt író hallgat, mintha a kérdést nem is az ő vallomása alapján kellene eldönteni.

Az alábbiakban megkíséreljük ennek a mulasztásnak némelyes, részben való pótlását: megismertetni Ady vallási és erkölcsi felfogását és törekvéseit a saját nyilatkozatai segítségével. Az adatokból kiküldi maga megalkothatja tárgyilagossá válni. És ez bizonyára többet ér, mint ha idegen bölcsesség olajával töltenék meg lámpását.

Ady Endre kálvinistának született. Kis-korában hívő lélek volt; utóbb bucsut mondott vallásának és a kereszténységnek. Miképp indul meg és megy végbe lelkében ez a folyamat, nem tudjuk. Ő maga arra utal, hogy zsenge gyermek-korában különböző vallások hatása alá került. Lehet, hogy éppen vallási fejtegetések terelték figyelmét az ugynevezett szabadgondolkodásra, melynek hajhászása csakhamar végletekbe ragadta. A modern protestáns teológusok között nem ritkaság a »szabadgondolkodó«, a »szabadgondolkodás«-nak viszont logikai folyamánya a hitetlenség. Aki egyedül esztétismeri el igazságai forrásának, nem köthető le se biblíához, se hitvalláshoz, se hitcikkelyhez. Bizonyos, hogy Ady, a költő »szabadgondolkodó« volt és nem sokra becsülte a tételes vallásokat. A *Vér és arany* egy rövid költeménye, *A nagy Kéz* jellemző világosságot áraszt ebbeli felfogására. Valami »tréfás bolond nagy Kéz« följírja az égre: »Ember-pajtások erre gyertek!« Az írást századokon át betűzték. A Kéz figyel: »Van még ott lenn hívő Pietro?« S ha a betűket már-már olvassák az emberek, letörli az egész s új betűket ró. Hiu rébusz-fejtegetésnek tartott minden vallást, elérhetetlen titkok után való törtétesnek, amely biztos eredményhez soha sem jut és az idők folyamán újból és újból újabb és újabb irányban kísérti meg látszat-vivmányainak összefoglalását. Egy nagy Kéz üzi bennök tréfáit az emberiséggel, amely sohasem ér tovább az igazságnak holmi látszatánál.

Ez a vallástalanság nem okvetlenül istentelenség. A gondolkodó ember mindig kereste és keresni fogja a dolgok okait és akik a világ problémáival foglalkoztak, rendszerint eljutottak valamely végső okhoz, amelyből a többi levezetni igyekeztek. A régi filozófiai rendszerek mind valami isten-fogalomra, abszolútmra mennek vissza; az újabbak örök anyaga, energiája, ősakarata, törvényszerűsége csak többé-kevésbé eltérő magyarázatai az ő S-nak, amelyet a számításokból lehetetlen kiküszöbölni. Még a legskeptikusabbak is kénytelenek megvallani, hogy az Isten legalább is az észnek és szívnek követelménye.

Ady Endre kivetette elméjéből a kálvinista vallást; de költeményei szerint annál több baja lett az Istennel, aki jogait követelte és nem engedte magát elnémitatni. Érdekes, hogy idevonatkozó konvulziói alig-alig szerepelnek irataiban. Istenes érzelmei ugyszólván minden lélektani előkészítés nélkül jelennek meg és ez a körülmény bizonyos mértékben gyanúsá teszi őszinteségüket. De van legalább egy idevágó darabja: a *Vér és arany Júdás és Jézus* című költeménye. Ez a verszetet a bűnös ember gyarló védekezése, hogy elárulja fejedelmét s eszményképét; mint ilyen a költő lelkiismeretének háborgásáról tesz tanúságot.

Galád vagyok? Galád az Élet,
Büve miért nincs az Igének?
Vágygal, kinnal miért gyötör
Pénzes gyönyör?

Irott követ dobom a mélybe,
Megrög a Föld sok ezer évre
S késői bűnös, bús szemek
Megértének.

Ugyanott a *Sötét vizek partján* című költemény már csak említi valamely lelki »nagy válság«-ot, hozzátéve, hogy

Isten, kétség, bor, nő, betegség,
Testem, lelkem összebezték.

Dr. KALLAY jogi szeminárium
Budapest, IV., Kecskeméti-utca 4. — Szeged,
Kigó-utca 1. Elkészítés. Jegyzetbörlet. Tanácsadás.

Viszont az *Ének a Visztulán* egy saját-ságos gondolattal vonja magára a figyelmet annak bizonyosságául, hogy az isteneszme a költőt már előbb is foglalkoztatta:

Az Isten: Élet — halleluja —
S az Életnek nincs soha vége.

A tulajdonképpen való »istenes« költemények sora még csak ezután indul meg. Legtöbb van az *Illés szekeirén* (1909), a *Szeretném, ha szeretnének* (1910) és a *Minden titkok versei* s mindössze néhány a *Menekülő élet* (1912) és a *Halottak élen* (1918) című kötetekben.

Ady istenes versei kétféle istenről beszélnek. A költőnek van egy szerető, részvevő, megvizsgáló és megbocsátó istene, aki többé-kevésbé a kereszténység mennyei Atyjára emlékeztet; és van egy másik, amannak épp az ellenkezője, egy könyörüetlen és vigasztalan valaki, akinek zsarnok akarata kérlelhetetlen keménységgel uralkodik a világon.

Sajnos, az Ady-versek keletkezésének időrendjét nem tudjuk pontosan; ahogy a kötetekben egymás után sorakoznak, az tetszik ki belőlük, hogy a kétféle Isten a költő életében nem jelöl két különböző fejlődési szakot. Ady hol az egyiket, hol a másikat rántja elő, ahogy a körülmények és főképp hangulatai hozzák magukkal. Azt lehet mondani: hangulatain keresztül látja az Istent. Egyszer ilyenek, máskor olyanok. És mindig olyannak mondja, amilyennek éppen érzelmei szemüvegén át szemléli.

Volt valami filozófiája a legfőbb lényről. Még 1903-ban írja: »Lázbán ég a világ... Lángol minden... Legjobbban lángol pedig egy csodálatos folyó, melynek csörgedezése szab meg mindent, ami emberrel és emberekkel történik. Egy folyó, mely maga ez a nagyszerű és szomorú élet. Egy folyó, mely nagyon csapdossa lüktetésével a falát annak a kamarának, melyet emberi szívnek nevez az orvos is és a poeta is. Nem ostromoljuk, ami még most nagy titok. De minden tüzeknek egy forrása van s egy okból lángolnak mostanában olyan különös vulkanikus hevességgel mindenek. A pusztuló ismeretlen hullócsillagok, a földet rengető titokzatos tüzek, a földi alkotmányok s az emberi szívek.«

Néhány év múlva — 1908-ban, a *Vér és arany* című kötetben — az *életfolyó* már mint Isten szerepel. Ady ismerte Spinóza pantheisztikus világfelfogását: minden, ami van és történik, egyetlen ős szubstanciának a módosulata és megnyilatkozása. Lényegében magáévá tette a zsidó filozófus tanítását, csak az ős szubstancia nevét cserélte föl modernebbel és hangzatosabbal: az Élettel. A teozófusokkal egyetértve azt mondta, hogy minden, ami van és történik, nem egyéb az ezernyi alakba öltöző Életnél, az ős életfolyónak egy-egy hullámánál, cseppjénél, megmozdulásánál. Az Élet minden és az Élet az Isten.

Az új »reveláció« első költői kifejtései az *Illés szekeirén* című kötetben találhatók. Az *Isten balján* című költemény azzal kezdődik, hogy Isten »van valamiképp: ott van minden gondolatunk alján«. Mi mindig »neki harangozunk: folyton segítségül hívogatjuk és szánunk a neve; azonban ő csak néha véteti magát észre, azaz »ver belé szívünkbe mázsás harangnyelvekkel«. Az Ur ebben az értelemben »könyörületes«, nem pedig abban, mintha bajainkban megsegítené; mivel a baj is, a szenvedés is épp úgy ő maga, mint minden egyéb a világon.

Az Isten nem jön ám felénk,
Hogy bajainkban segítsen:
Az Isten: az En és a kin,
A terv s a csók, minden az Isten.

Ady, a költő, csodálatosképp »balján ül«, azaz nincs kedvében a modern »Istennek«. A megokolás valószínűleg az, hogy az »Isten« nemcsak maga az élet, hanem az élet törvényszerűsége is egyuttal. Mint ilyen, csupán a rendes, mindennapi, közönséges, sorsukba belenyugvó embereket szeretheti és nem kedvelheti az álmódzókat, az exlex-eket, akik a meglévőnél szebb és jobb világ után sóvárognak s az »Istent« világot és benne őt magát le-kicsinylik, különbet kívánnak s ezzel vele mintegy »kötelkednek« és »versenyeznek«.

A költő valószínűleg így gondolta; a nehézség abban van, hogy a pantheista világrendben egyáltalában miképp lehetőségek az efféle álmódzók, vagy lázongók. Ezt a kérdést a *szisztema* szempontjából merőben lehetetlen megfejteni.

Az új világszemlélet még részletesebben és nem kevésbé hibásan mutatkozik egy másik darabban, az *Isten, a vigasztalan* című költeményben.

Ő: Minden, de áldani nem tud,
Ő: Minden, de senkit se büntet,
Ő teljesíti az időt
S nem érti meg a mi szívünket.
Hatalmasabb a Jehovánál,
Ő a hideg Amennek atyja,
Ő csak mosolyog és akar
S egy fagyott nap az ábrázolja...
Nem int, nem bosszul, nem jutalmaz,
Mennybe nem kísér, föld alá nem.
Vele holott egyek vagyunk:
Ő: a Muszáj, a Lesz, az Amen...
Ő: a nagy-nagy Élet-folyóvíz...
Ő: a folyásnak akarója,
Melynek forrása s vége nincsen.
Ő: Minden és vigasztalan,
Egyetlen és borzalmas Isten.

A »fagyott nap ábrázata« »isten« kétségtelenül hatásosan van rajzolva. A költő maga is megborad a szörnyetegtől, aki »ugy forgatja a Mindenséget, mintha unott játékok üzné«, »egy-egy világot megfagyaszt s ötöt-hatot hajít a tűzbe«. A pantheizmus szempontjából azonban teljességgel megfoghatatlan, miért kell ennek a zsarnoknak vigasztalannak és borzalmasnak lennie. Ő bizonyára nem »vigasztalan« és »borzalmas« önmagának; és ha egy vagyok vele, én sem érezhetek, gondolhatok és akarhatok egyebet, valami ellenkezőjét annak, amit ugyanakkor ő érez, gondol és akar. Az Ady-féle pantheizmus, amely arról panaszkodik, ohgy istene »nem érti meg a mi szívünket«, fából vaskarika. Aki borzalmasnak és vigasztalannak érzi az ős Szubstanciát, nem beszél a pantheizmus szempontjából és pantheista meggyőződésből. Valahogyan idegen álláspontból szemléli a dolgokat; abban a meggyőződésben van, hogy Isten és az ember két teljesen különböző lény s az ember akarása és vágyai szembe kerülhetnek Isten akaratával.

Ady nem veszi észre, hogy a pantheizmus filozófiája nem lehet pesszimista. Pantheista költeményei egyre-másra az ember szomorú sorsát panaszoják, a mindenben átgázoló, zsarnok isteni hatalmat, mellyel szemben lehetetlen minden védekezés. Különösen figyelemreméltó ebben a tekintetben két verszete: *A csodák esztendeje* a *Minden titkok versei*-ben és az *Egy avas kérdés* a *Szeretném, ha szeretnének* című kötetben. Az elsőben a világon kitört zürzavarról van szó: ősz, tél, tavasz, nyár összeszaladt, folyók kicsaptak medrűkből, a bicskák szomjasabbak a vérre, mint máskor, gőzök egymásba szaladnak, az emberek az élet szerelme helyett halál-légyottra készülődnek. Minden fölfordult:

Valaki megőrült az Úrben,
Valamely Nap járja bolondját,
Valaki mindent összezavart
S üstökösök jövését mondják...
Ki csinálja, ki jár közöttünk?
Egymás mindene minden-minden,
S a felhőt az a Cél kergeti,
Mely itt tapos a lelkeinkben...
Jaj, jaj, be félek, félek, félek:
Mi lesz vajjon, jaj, mi lesz holnap?
Messe világon szeszélyei
Nekem holnap mit parancsolnak?
Hogyan tiportat el a sorsom,
Hogyan hal el minden, mi drága?
Oh örök titkoknak szomorú,
Borzasztó, egységes világa...

Az *Egy avas kérdés* az emberi élet problémáját feszegeti.

Lesz, mozog és elfogy az ember...
Ha elfogyunk, hát miért jöttünk?
S ha jöttünk már, miért a nagy gond:
Miért a sok bús bölcs közöttünk?
Itt valaki kormányoz.
Itt van egy legnagyobb Valóság...
Az élet egy régi, rossz emlék
S az a nagy Valaki akarja,
Hogy az eszéből ki ne essék
Emléke egy köd-mulnak.

A hely kissé homályos. Azt akarja mondani, hogy a nagy Valaki emlékezni akar egy elmúlt, általa átélt életre, tehát átéli azt.

Itt nem segít templom, imádság,
Fogadja el sorsát az ember...
Szenvedjen és haljon meg.

Ady az említettek kivül még számos pantheisztikus verset írt. A sorozatból politikai vonatkozásúakat emlegették *Az Isten harsonóját* (Illés szek.)-, viszont egy másik, *A Kimérák Istenéhez* a *Minden titkok versei*-ben sajátos hangjánál fogva érdemel különös figyelmet. Az *Isten harsonója* a biblia modorában van írva és az elnyomókat fenyegeti. »Mikor az elnyomottak, a szenvedők, jajdulva és fegyverkezve jönnek«, ugymond, »az Isten jön« s »akik erőt és örömet öltek, nem lesz kegyelem azoknak«.

Néhány ezer évig tür az Isten,
De azután jaj a gyilkosoknak...
Mert Isten: az Élet igazsága,
Parancsa ez: mindenki éljen.
Parancsa ez: mindenki örüljön.
Jönni fog az Isten, az ős Élet
S a földön szól majd harsonója:
Halottak, élők és eljövendők,
Im igazságot tesztek én máma.

És aki csak mások könnye árán élt,
»rettenetes rútsággal pusztul«.

A költemény a pantheizmus szempontjából újra hibás: a költő elfeledte, hogy az elnyomók és elnyomottak egyaránt az

ős Élet megnyilvánulásai, az elnyomást az Isten követte el önmagán és ő maga a saját parancsának megszegője. A darabnak erkölcsi igazsága és komolysága tehát a semmivel egyenlő.

A *kimérák Istenéhez* rendkívül jellemzően tünteti fel, milyennek képzele a költő az ő istenéhez való viszonyát. A versben nyoma sincs tiszteletnek, áhitatnak és megalázkodásnak. Ady a végsőig levon minden következtetést: »egyek vagyunk, minden tettünk és munkánk közös, nincs miért meghajolnom előtte. Cimborák vagyunk.« Valóban, úgy beszél istenével, mint cimborára a cimborájával. »Te Isten, tudod, hogy én nem vagyok mai gyermek«, —

»Együtt kezdtük a hűhót,
Mert egyformán titok a voltunk,
S ami lázmunkánkban hazug,
Mindent, mindent együtt koholtunk.
Nógattál folyton, konokul,
Hogy véresen be a bozótha
Törjek magyarul, dalosan,
S hogy nemuljon el a nóta,
En voltam bolond nyilad
S nyilatad most már messze lótted.
Főlemelt véres homlokom
Nem ejtem porba előttem...
Titok vagy, ős Titok, tudom én,
Velem együtt és a világgal,
De egy percnyi szeszélyedért
Még sem égek el hiu lánggal...«

Együtt kezdtük, vihar-fellegek
Nőttek a fejemre azóta,
Te Isten, te Titok, közös
Bűnünk volt minden bűnös nóta...«

»Az én ügyem a Te ügyed is, fejzedik be a költemény; ha nem tartasz meg, senki sem hisz benned többé; tehát: »Isten, Titok, elő a kardod«.

A következmények azonban még nincsenek kimerítve. Aki azt mondja: »egy vagyok az Istennel«, semmivel sem mond kevesebbet, mint hogy »Isten vagyok«, Akinek

»Az Isten: az En és a kin,
A terv, a csók, minden az Istene«,

annak igazán mindegy, mit tesz imádása tárgyává: fatuskót-e, macskát vagy bikát, valami zsarnokot, vagy hetairát, vagy éppen a saját En-jét, önmagát, vagy valamely tulajdonságát. Ady a *Magunk szemelmé*-ben (1913) az utolsókat választja. Akkoriban föllendült a sorsa, neve népszerűvé vált és ő diadalról álmodozott. *A veszélyek Istene* című költeményben meglepéssel tekint vissza harcaira. Kutatja, minek köszönheti sikereit és úgy látja, hogy saját magának, gőgös egyéniségének, a gőgjének. Ez emelte föl, ha ellenségei lecsaptak rá, ragadta a magasba és nem engedte, hogy eltérjen kitűzött céljától.

Diadalnak diadal-gyászutján
Üdvözöllek, veszélyek Istene,
Tarka Isten, kit Düh méhe fogant,
Gőgöknek gőgje, nagy Góg, az enyém,
... kinek nincsen más Istene, nincs,
S más hajtója telt, nagy sorsa felé,
Mint hős, kijátszott énje, Góg-ura.

A nyomban következő darabnak (*Megunt csatazaj*) ismét a diadalmas sorsfordulat a lelkesítő tárgya.

Nincs más, csak amit akarok
S csak kegyem adhat életet
S beszédből is csak az jut hozzám,
Mit vigan én beszélhetek.
Mit helyeslek, csak az igaz,
S amit kedvelek, az a jó,
Dajkamese-vagyon a másé,
S csak az én birtokom való.
Mit sem vett el tőlem a Sors
S minden érdemest meghozott,
Megtelven buzgó áhitattal
Szent Magamhoz imádkozok.

Az önimádástól már csak egy lépés van előbbre: az ember az Istent földi trónjáról, helyébe ül és azt mondja: nem te alkottál engem, én teremtetlek téged. Erre is rákerül a sor. A *Menekülő élet* (1912) *Nagyranőtt Krisztusok* című verse az ember nagyságától megrészegülve kiáltja:

Emberé a teremtés
S Isten csak egy megöcskült koronája.

A *Halottak élen* című kötetben a *Föld ébresztése* így szól a Földhöz:

Csak nyujtózz és riadj föl...
S aztán zsemeid nézve-nézzék
Az Istent s egyéb találsid.

Világos, sem a detronizáció, sem az embernek teremtővé való felmagasztalása nem illett belé a nagy Élet-pantheizmus keretébe. A gondolat egy másik pantheizmusból került ki, amely azonban az Ady-féle épp fordítottja: mindennek az En a forrása; amit Istennek, világnak tartok, csupán eszmémnek, lelkem alkotásainak, álmaimnak rajtam kívülre való kivetítése...

Az Isten kigondolásáról egyébiránt nemcsak a filozófusok beszéltek s éppen nem bizonyos, hogy a gondolat fölmerül-

Váltókölcsönt

folyósított arany, ezüst, szőnyeg 800/-lg, minden és egyéb értéktárgyakra, az érték 0 összeg erejéig.
farádi BALOGH CONSTANTIN banküzlet,
Budapest, IV., Piarista-utca 5. sz. Telefon: L. 970-91